

SJØFORSVARSDISTRIKT # 1. (SFD # 1)

YTRE OSLOFJORD SJØFORSVAR AVSNITT. (YOSA)

OSLOFJORD FESTNING.

HÅØYA FORT–BOLÆRNE FORT–RAUØY FORT–MÅKERØY FORT– TORÅS FORT

8. – 14. april 1940

Foredrag holdt på Bolærne 30. mai 2007 for Tønsberg-russen 1957, i anledning 50 års jubileet av

Kaare Ø. Næss

Formålet.

Er å gi en historisk gjennomgang av et emnet som ikke var særlig godt og korrekt gjort rede for i historiebøkene, verken den gang vi gikk på skolen for femti år siden eller i dagens historiebøker for den videregående skolen. Da emnet omhandler steder i vårt nærmiljø og oppvekstområde i Tønsberg- distriktet er det mitt håp at dere vil finne det interessant.

Kilde materiale.

Den historiske framføringen jeg skal legge fram bygger på dels autentiske rapporter og bilder som har vært klassifisert som ” Strengt hemmelig” av Forsvaret i mer enn 65 år, dels på tyske rapporter fra det tyske Oberkommando der Wehrmacht (OKW) om angrepet på Norge i 1940 og fra et fransk militært tidsskrift utgitt i Frankrike så sent som 9.april 2007 Bildematerialet er tillatt vist av Forsvarets overkommando og i all vesentlighet stilt til rådighet av Oscarsborg festningsmuseum, Forsvarsmuseet Akershus samt Riksarkivet. En fullstendig kildeoversikt er vedlagt det trykte manuskript.

Stor takk for utvist hjelpsomhet og velvilje til Forsvarsmuseet og personellet på biblioteket, samt til Oscarsborg festningsmuseum ved orlogskaptein Kjell J. Glosli.

FORHISTORIE.

YTRE OSLOFJORDS FREMSKUTTE BEFESTNINGER

I 1916 ble det satt i bestilling flere kanoner og haubitsere til de fremskutte befestningene i Oslofjorden. Materiellet ble imidlertid ikke levert før etter at verdenskrigen var slutt, fra 1921 til 1922. Ved Bofors fabrikkene i Sverige ble det bestilt 13 stk 15 cm kanoner med kaliberlengde 50 og modell år 1916. Litt senere i 1918 ble det bestilt 4 stk 30,5 cm haubits fra samme fabrikk, også til Oslofjorden. Det bestilte skytemateriellet ble lagt på lager etter hvert som det ble mottatt.

De første byggerbeidene på Bolærne og Rauøy hadde så smått startet i 1915. Etter mye om og men begynte utbyggingen på Rauøy i 1932 med montering av fire 15 cm kanoner fordelt på to batterier. Utbyggingen fortsatte på Bolærne, hvor 3 stk 15 cm kanoner ble montert i 1935 – 36, men nå i et mye dårligere og billigere forslagsleg enn etter de opprinnelige utbyggingsplanene fra 1919. Tunnelbatteriet var enda ikke ferdig, materiellet var montert, men ikke prøveskutt. Det var fremdeles under administrasjon av Ingeniørvåpenet.

I 1938 – 39 ble to haubitsere montert i et batterianlegg på Måkerøy med monteringskyting sist i mai 1939. Til sist var tre kanoner under montering på Torås på Tjøme våren 1940.

Av de i alt mottatte 16 stk 15 cm kanonene og 8 stk haubitsere, mottatt ca. 20 år tidligere, var kun 7 kanoner og 2 haubitsere ferdig montert i batterier og 3 kanoner under montering i april 1940.

Etter 1933, da Hitler tok makten i Tyskland, burde det være mange tegn på at Europa var på vei inn i en ny krigsperiode. Ut fra dette hadde det kanskje ikke vært så dumt å ha bevilget penger til montering av det skytset som var lagret i landet.

Beklageligvis hadde våre politiske myndigheter heller ikke bevilget nok penger til disposisjon til å prøve materiellet og ammunisjonen etter skytsmonteringen.

Etter skytsets lange lagringstid kan det virke naturlig at det burde vært gjennomført omfattende prøver, både av skyts og ammunisjon. Å unnlate dette straffet seg i 1940, for da fungerte verken skyts eller ammunisjon slik det var ventet.

I tillegg hadde ikke Kystartilleriet fått bevilgninger til øvelser med det nymonterte artillerimateriellet. Det var bare to års rekruttkontingenter som fikk opplæring på det nye skytset. Det ble heller ikke bevilget penger til en eneste repetisjonsøvelse. Resultatet var at i april 1940 hadde våpenet svært dårlig utdannede besetninger på det mest moderne skytset. En god del av besetningene hadde aldri sett skytset før, og mange hadde bare noen få dagers øvelse bak seg da krigen kom.

Nøytralitetsoppsetningene i september 1939.

Oppsettingen av nøytralitetsvernet ga straks et befalsproblem. Antall fastlønte (stadig tjenestegjørende) offiserer var blitt redusert til et minimum, og det ga vanskeligheter. I stor utstrekning måtte oppsetningene basere seg på distriktsbefal og ulønt befall. Det var for det meste tidligere fastlønnede offiserer som pga. organisasjonsendringer var blitt overtallig og hadde tatt avskjed, de fleste før 1934.

I henhold til ordre fra Kommanderende Admiral skulle oppsetting av et nøytralitetsvern gå inn som erstatning for 1. trinn i mobiliseringsoppsettingen.. Ved Oslofjord festning ble 400 mann fordelt på de fire fortene Håøya, Måkerøy, Bolærne og Rauøy.

Etter at personell var blitt innkalt, tilspisset situasjonen seg drastisk da krigen brøt ut ved det tyske angrepet på Polen den 1. september 1939. Regjeringen ga derfor Kommanderende Admiral fullmakt til ytterligere å utruste flere fartøyer og å kalle inn mer befall og mannskaper den 3. og 5. september.

Oslofjord festning ble satt opp med 73 befall og 456 menige fordelt slik :

Håøya fort :

Festningsstab og kommandantskap. (Festningskommandoplass på Vetan på Nøtterøy var på denne tiden ikke ferdig innredet. I alt på Håøya 27 befall og 49 menige.

Bolærne fort :

Fortskommandoplass

15 cm batteri à 3 kanoner

2 luftverntropper à 3 stk Colt mitraljøser

3 lyskastere (Garnholmen, Skarvesete og Ramsholmen)

1 etterretnings- og sambandstropp med fremskutt signalstasjon på Fuglehuk fyr

Forpleiningstropp

Sanitetsgruppe og arbeidskommando I alt 21 befall og 175 menige

En infanteritropp på 1 befall og 14 menige i tillegg.

Rauøy fort :

Fortskommandoplass

Søndre 15 cm batteri à 2 kanoner

Nordre 15 cm batteri à 2 kanoner

1 mitraljøsetropp à 3 stk Colt mitraljøser

40 mm Lv-tropp à 2 kanoner (luftvern)

3 lyskastere, 2 på Rauøy og 1 på Misingen

1 etterretnings- og sambandstropp med fremskutt signalstasjon på Misingen

Forpleiningsgruppe

Sanitetsgruppe. I alt 25 befall og 232 menige

En infanteritropp på 1 befall og 12 menige i tillegg

Måkerøy fort :

Var den første og eneste rekruttskole som ga utdanning på 30,5 cm Bofors haubits L / 30 M 1916. Etter ammunisjonstildelingen å dømme fikk ikke rekruttkontingenten løst skudd med haubitsere under utdanningen. Deler av rekruttstyrken skulle ha 6 måneders garnisonstjeneste og ble ikke dimittert før 2. januar 1940. Erstatningsmannskap for disse hadde fått forskjøvet sin innkalling ca. 4 uker i forhold til dem som var innkalt til nøytralitetsvern og hadde svært liten trening med haubitsere.

Kystfestningene i kamp 8. – 10. april 1940.

Den 21. januar 1940 ga Hitler ordre til Oberkommando der Wehrmacht (OKW) om å planlegge for angrep på Norge. Alle tre forsvarsgrener _ Heer, Kriegsmarine og Luftwaffe skulle delta i angrepet. Operasjonen ble gitt dekknavnet ”Weserübung”. I planleggingsstaben var oppfatningen at Hitlers interesse for operasjonen var liten.

Altmark saken den 16. februar 1940 endret situasjonen. Saken skal ha gjort Hitler rasende, han mente den beviste at Norge ikke håndhevet sin nøytralitet. 19. februar ga han derfor ordre til OKW om å forsere planarbeidet.

20. februar kalte Hitler inn generaløytnant Nicolaus von Falkenhorst og beordret ham som sjef for planleggingen og utføringen av angrepet på Norge. 3. mars bestemte Hitler at Weserübung skulle gjennomføres før angrepet mot Vestmaktene.

20. mars hadde von Falkenhorst angreps planen ferdig, og Hitler ble underrettet om det.

2. april fastsatte Hitler starttidspunktet for Weserübung til 9. april 1940 kl, 0515, mellomuropeisk tid (norsk tid kl, 0415). Troppene i første angreps bølge skulle overføres på krigsskipene.

Angrepsplanen var :

Sikringsstyrken, ledet av viseadmiral Lütjens, besto av slagskipene ”Gneisenau” og ”Scharnhorst”. Disse fartøyene sikret spesielt de tyske angreps styrkene mot Narvik og Trondheim.

Gruppe 1.

10 jagere med 2 000 soldater om bord, under kommando av kommandør Bonte, skulle angripe Narvik. Soldatene tilhørte Bergregiment 139, et forparti til 3. Bergdivisjon, marineartilleri og marinesambandsavdelinger.

Gruppe 2.

Under kommando av skipssjefen på den tunge krysseren ”Admiral Hipper”, kommandør Heye, besto videre av de fire jagerne ”Friedrich Eckholdt”, ”Bruno Heilemann”, ”Theodor Riedel” og ”Paul Jacobi”. Gruppen skulle angripe Trondheim. Om bord på krigsskipene var ca. 1 700 soldater fra Bergregiment 138, Pionerbataljon 83 av 3. Bergregiment samt marineartilleri-, sambands- og flypersonell.

Gruppe 3.

Under kommando av kontreadmiral Schmudt, skulle angripe Bergen. Styrken besto av de lette krysserne ”Køln” og ”Königsberg”, artilleriskoleskipet ”Bremse”, torpedobåtene ”Leopard” og ”Wolf”. 1. S-båtflotilje (5 MTB-er) samt moderskipet ”Karl Peters” Om bord hadde skipene 1 900 fra 69. Divisjons stab, to bataljoner av Infanteriregiment # 159, to kompanier av Pionerbataljon 169 og to kompanier marineartillerister.

Gruppe 4.

Under kommando av skipssjefen på den lette krysseren ”Karlsruhe”, kommandør Rieve, skulle angripe Kristiansand og Arendal. Foruten ”Karlsruhe” besto gruppen av torpedobåtene ”Greif”, ”Luchs” og ”Seeadeler”, 2. S-båtflotilje (7 MTB-er) og moderskipet ”Tsingtau”. Om bord på krigsskipene var 1 100 soldater av 1. bataljon og 9. kompani av Infanteriregiment 310 av 163 Divisjon, en hjulryttereskadron og et kompani marineartillerister, postpersonell mv.

Gruppe 5.

Under kommando av kontreadmiral Kummetz skulle angripe Oslofjord-området og Oslo. Gruppen besto av de tunge krysserne "Blücher" og "Lützow", den lette krysseren "Emden", torpedojagerne "Møwe", "Albatross" og "Kondor". 1. R-båtflotilje (8 båter) og hvalbåtene "Rau 7" og "Rau 8".

Om bord var det 2 000 soldater, tilhørende deler av Armégruppe XXI's og Infanteridivisjon 163's staber, to bataljoner av Infanteriregiment 307, en bataljon av Bergregiment 138, pionerer, marineartillerister, flypersonell samt et musikkorps fra IR 307.

Gruppe 6.

Under kommando av orlogskapein Thoma skulle angripe Egersund. Gruppen besto av 2. minesveiperflotilje (4 sveipere). Om bord på fartøyene var det en hjulryttereskadron (150 mann) av Infanteriregiment 169's oppklaringsavdeling, X. Flieger-Korps, under kommando av generaløytnant H. Geissler skulle gi luftstøtte til angrepet. X. Flieger-Korps fikk underlagt seg fire kompanier av 1. fallskjermregiment.

To av kompaniene ble flytransportert til Fornebu og to kompanier landet i fallskjerm på Sola flt-plass, med etterfølgende landing av flybårne tropper etter at norsk motstand var slått ned. Handelsskip skulle utnyttes for transport av materiell til første angreps bølge og for personell og materielltransport for de etterfølgende styrkene.

Handelsskipene som transporterte materiell, ble sendt av gårde på forhånd, de skulle nå de forskjellige havnene samtidig med, eller før angreps styrken. Det skulle også komme et tankskip til Narvik, for å bunkre de tyske jagerne før returen til Tyskland.

(Her fletter du inn historien omkring Walter Rau og Jan Wellem.)

Det første hvalkokeriet som fikk føling med krigen var det tyske kokeriet Fl/k "Jan Wellem". I god tid før 9. april 1940 var det sendt nordover og lå i byen Polarnoje på Murmannkysten og ventet på ordre. Om ettermiddagen 8. april ankret det opp på havnen i Narvik med 8 500 tonn brenselolje beregnet på å bunkre de tyske jagerne for deres tilbaketur til Tyskland etter at de hadde landsatt troppene. Da den engelske eskadren løp inn på Narvik havn, ble "Jan Wellem" halt inn til malmkaia og skutt i brann. Her ble den senket av tyskerne selv da de i mai for en tid trakk seg ut av byen. Senere ble fartøyet hevet og ført til Tyskland, etter krigen utlevert til England og hugget opp i 1948.

"Walter Rau" var et annet tysk hvalkokeri. Det het tidligere Fl/k "KOSMOS IV" og ble eiet av Anders Jahre i Sandefjord. Hele ekspedisjonen med hvalbåter ble solgt til et firma i Tyskland i 1938 der Anders Jahre var storaksjonær. Hvalbåtene ble bygget om til minesveipings fartøyer, men beholdt sine opprinnelige navn – Rau 1 til Rau 8. Fartøyene tjenestegjorde i tyske Kriegsmarine under krigen 1939 – 45.

Etter krigen ble det en drakamp mellom England, Nederland, USA og Norge som stater om eierrettighet til "Walter Rau". Den norske staten vant, og de solgte eierrettigheten til fimaet Anders Jahre i Sandefjord, som bygget skipet opp igjen og ga det navnet "KOSMOS IV".

Utdrag av 163. Infanteris ordre for angrepet på Oslofjord festning.

Angreps styrken var sammensatt av styrker fra 163. Inf. Div. og artillerister fra Kriegsmarine som angitt nedenfor.

Angreps styrken mot Rauøy var 1 tropp fra Infanteriregiment 307 og 2 tropp fra Infanteriregiment 307. Begge kompaniene var innskipet på krysseren "Emden". Medregnet marineartilleristene var styrkene tilammen ca. 510 mann. Hver av styrkene skulle overføres fra "Emden" til Rauøy eller Bolærne med 2 R-båter. På Rauøy skulle styrken gå i land på østsiden.

På Bolærne skulle styrken gå i land på vestsiden. To R-båter skulle bli i nærheten og støtte angrepet med ild.

Med tanke på farvannets beskaffenhet vest for Østre Bolærne kunne dette ha blitt en interessant operasjon.

Hele styrken, avsatt for begge fortene, ble satt inn mot Rauøy om morgenen 9. april. Senere på dagen forsøkte fienden to ganger angrep på Bolærne fra Rauøy uten å lykkes.

Orderen sa også at det skulle tilstrebes en fredlig overtakelse av batteriene i forståelse med nordmennene, men hvis det ikke lyktes, skulle all motstand slås ned, raskt og hardt. Den norske besetningen skulle sendes hjem.

Tysk forsering av Oslofjord festning. De etterfølgende kamper ved de ytre festninger.

Været om kvelden 8. april var bra, men litt før midnatt satte det inn med tåke og regn.

Kl, 2300 den 8. april meldte bevoktningsfartøyet i ytre bevoktningslinje, "Pol III", sjef L. Welding Olsen, at "flere fartøyer trenger frem"

Kl, 2312 melder Færder fyr til Ytre Oslofjord sjøforsvarsavsnitt (YOSA) at skip med slukte lanterner ble belyst av bevoktningsfartøy i nordøstlig retning. Det ble også hørt skyting i samme område..

Meldingen hadde sammenheng med at "Pol III" skjøt varselskudd og deretter ble angrepet. Under beskytningen av "Pol III", som rente inn i siden på den tyske båten "Albatross", ble kaptein Welding Olsen livstruende såret. Han falt i sjøen og druknet. Krigen var begynt. Norge hadde fått sin første falne, men datoen var fortsatt 8. april 1940.

Kort etter kl, 2300 fikk festningens kommandant, oberstløytnant K.K. Notland telefon fra YOSA om "Pol III"s melding. Kommandanten beordret straks festningsalarm og orienterte fortene.

Mellom kl,2300 og 2310 ble det gitt ordre til fortene Bolærne og Rauøy om at minelinjemerke på fortene skulle klargjøres, men først settes opp på nærmere ordre.

KL, 2330 ble det meldt at to røde raketter var skutt opp i nærheten av Færder, og kl, 2335 ble kanontorden meldt. Samtidig beordret sjøforsvarssjefen mørklegging av Vestfold-fylke. Dette tok effekt litt over midnatt.

Kl, 2315 meldte gruppekommandoplass Rauøy fort, under fortgruppesjef major H. Engers kommando, at det var observert en rakett sør for Struten fyr, og at det ble sett en lyskaster i virksomhet på samme sted.

Kl. 2328 meldte Rauøy fort til festningen at de var klare til strid. Bolærne fort meldte det samme kl.2331.

Lyskasterne avsøkte frontalsperringen (linjen Bolærne – Rauøy). Det var allerede nå blitt mer disig, og lys kasternes rekkevidde var redusert.

Ca. 2330 observerte batterisjef Gullichsen på søndre 15 cm batteri på Rauøy konturene av to krigsskip i lyskegelen fra sin 150 cm lyskaster.

Identifisering var ikke mulig. Avstanden var ca. 5 600 m og fartøyene gikk inn fjorden med middels fart. Fartøyene var kommet så langt inn da de ble oppdaget at de var i søndre kommandoplass siste observasjons sektor mot vest, og forbi observasjons sektoren til nordre kommandoplass. Bolærne fort observerte ikke disse fartøyene.

Kl, 2332 skjøt Søndre batteri på Rauøy fort et løst og deretter et vanlig varselskudd foran baugen på første fartøy. Krigsskipene stoppet ikke, men satte to sterke lyskastere mot fortet for å blende.

Søndre batteri åpnet ild kl, 2335 med brisantgranater (sprenggranater) mot forre fartøy.

Skytingen pågikk frem til kl, 2342 på avstander mellom 4 800 og 4 200 m. Det ble bare tid til 4 skudd før tåken kom så tett at ikke engang strandlinjen kunne sees.

På kanon # 1 oppsto en mekanismefeil, selv om feilen ble rettet, hadde den sinket ildgivningen. I batteriet var oppfatningen at det var treff i første salve. Det ble hørt et brak i retning skipet, samtidig som lyskasteren slukket og fartøyet satte farten ned.

Bolærne fort observerte tre mindre fartøyer kl, 2332, da de nesten hadde passert kommandoplassens observasjonsfelt. Fortssjefen, major F.W. Færden, beordret ild med brisantgranater, men batterisjefen var så inneksersert med nøytralitetsreglene at han startet med varselskudd. Fartøyene svarte på varselskuddet med å blende fortet med lyskastere. Sikten var nå bare 3 –3 500 m.

Da fortssjefen fikk batteriet til å skyte skarpt, ble ordren til lyskasteren om sideretning i streker repetert til kanonene som avstand i meter av den uøvde betjeningen. Dette skapte så stor forvirring at batteriet ikke fikk skutt før fartøyene var kommet ut av orografens sektor. Kort etter kom tåken og intet mer kunne sees.

Både Rauøy og Bolærne rapporterte skytingen til sjef YOSA. Major Færden snakket også med kommandanten på Oscarsborg festning om hendingene.

Senere på natten ga YOSA ordre om at minelinjemerkene på Rauøy og Bolærne skulle være reist innen kl, 0500 den 9.april. De var reist på begge fortene kl, 0445. To mineleggere hadde lastet miner fra lageret på Vestre Bolærne og var klar til å legge miner, men leggingen ble stoppet på grunn av kampenes utvikling.

Ca. kl, 0400 fikk fortssjefen på Rauøy telefon fra disponent Johnsen i Engelsviken om at tyske soldater hadde vært i land i Engelsviken og spurt hvor Rauøy lå.

På fortet ble det satt ut sterk vakt. Fortssjefen konfererte med kommandanten om situasjonen, og fikk ordre om å be Infanteriregiment # 1 i Fredrikstad om hjelp. Hjelp ble lovet, men et kompani derfra kom først til Engelsviken etter at fortet var overgitt.

Under ledelse av batterisjef kaptein E.H. Sørli ble det fra Nordre batteri på Rauøy sett at to fartøyer landsatte soldater i Revebukta ca. kl, 0530. Litt etter kom ytterligere to fartøyer med soldater. Tidspunktet er noe usikkert. Forskjellige rapporter oppgir divergerende tider, så selve landgangen kan ha foregått noe senere. Melding om landgang er gitt festningen før kl, 0615.

Besetningen fra Søndre 15 cm batteri og fra luftvernet ble sendt til Nordre batteri som forsterkning medbringende fire mitraljøser, To mitraljøser fikk stilling på høyden opp for vaken og to mitraljøser på plataet under batteriet (ved arbeiderbrakken).

Mellom landgangsstedet og Nordre batteri var det en liten fjellknaus (høyde 13 m) som ga landgangsstedet dekning mot gevær- og mitraljøsild. Mannskapene fra Søndre batteri samt fra kanon # 1 i Nordre batteri, som pga. terrenget ikke kunne beskytte landgangsstedet, dannet en halvskirkelformet forsvarslinje ca 100 m nord for batteriet.

Foruten en patrulje som var sendt til Rauøykalven, deltok vaktstyrken fra infanterikompaniet i forsvarslinjen ved Nordre batteri. På grunn av den nevnte fjellknausen fikk fienden satt i land styrken fra alle 4 fartøyene relativt uhindret. Dette tok nærmere en halv time først ca. kl. 0615 var fartøyene losset.

Styrken som kom i land var to kompanier, ca. 300 mann. Med kanon # 2 åpnet batterisjefen ild med brisantgranater på ca. 900 meters avstand mot landgangsstedet. Han var selv retter på kanonen, og etter 2 – 3 skudd var kanonen innskutt på målet.

Under landsettingen var et fartøy kommet noe sørover slik at det kom fram foran fjellknausen. Fartøyet åpnet ild mot kanon # 2 med automatkanon. Kanon # 2 skiftet mål til fartøyet som da la ut røyk og forsvant nordover.

Hele fjellknausen ved landgangsstedet ble beskyttet. Dette ble utført med små korreksjoner i side og lengde. Som OP (observasjonspost) fungerte batterioffiseren, ltn. Eriksen. Han gikk frem til et åpent felt nordvest for batteriet hvor han kunne observere skuddene. OP ga korreksjonene ved at han løp tilbake og meldte: ”Litt for langt (kort), litt mer til venstre (høyre)”. Dette var en ild ledelse som sto helt i stil med det forsvaret våre politikere hadde kostet på landet vårt.

Ilden fra kanonen sammen med ilden fra den foranliggende skytterlinjen og mitraljøsene holdt fienden nede på landgangsstedet. Kanon # 2 skjøt i alt ca. førtifem granater mot fjellknausen. Granatsplintene, sammen med steiner fra fjellknausen, såret og drepte mange fiender. Mitraljøsene skjøt i alt ca. 2 500 skudd. Hvor mye ammunisjon geværskytterne brukte er ikke kjent. Det ble ikke planlagt, beordret eller iverksatt noe motangrep fra fortssjefens side i løpet av den tiden kampene pågikk.

Over tåken hørtes flyvirksomhet. Etter sol oppgang løste tåken seg opp og da ble et nordgående fly tatt under ild på ca. 1 700 m avstand. Det ble skutt 14 skudd. Flyet gjorde et kast på seg, men fortsatte.

Batteriet var straks klar for neste mål, men da kom ordren ”all skyting opphører” over telefonen. Klokken var nå ca. 0755. Ordren om å oppgi kampen kom noen minutter tidligere til fortet fra YOSA, som igjen hadde fått ordren fra SFD i Horten.

Etterrettings- og sambandsoffiseren fikk ordre om å kontrollere ordren. Ordren ble bekreftet; sjef YOSA hadde fått ordren to ganger fra SFD 1. Ordren vakte harme og forferdelse blant fortsbesetningen som hadde stor kampvilje og var innstilt på videre kamp. På det tidspunkt syntes det som fortets soldater hadde ”taket” på fienden med en rimelig mulighet til å nedkjempe dem.

Fortet innstilte skytingen, og fortssjefen tok selv en ropert og fra taket på kommandoplass ropte han i retning fienden; ”Das Schiessen wird von uns eingestellt”. (Skytingen blir innstilt fra vår side).

Fienden fortsatte å skyte. Etter ca. 5 minutter kontaktet fortssjefen kommandanten og ba om å få fortsette kampen da fienden ikke stoppet ilden. Kommandanten sa ordren sto ved lag, og fortet skulle heise hvitt flagg. En hvit soldatskjorte på en lekte gjorde tjeneste som hvitt flagg og ilden stoppet fra tysk side.

Senere viste det seg at ordren om overgivelse var feil, admiralen hadde bare overgitt Karljohansvern og fartøyene på havnen, ikke de underlagte leddene. Etter kort tid var tyskerne i Nordre batteri og avtalte betingelsene for kampens avslutning.

De tyske kravene var :

- Fortet skulle straks overgis.
- Sersjanter og menige soldater skulle hurtigst mulig levere inn sine militære effekter og sendes hjem, helst sivilkledde.
- Offiserene skulle pakke sine private effekter og avvente nærmere ordre. De skulle fortsatt bære uniform

For å nedkjempe fortsbesetningen hadde fienden rekvirert flystøtte over radio. Flyangrepet kom etter overgivelsen, men uten skadevirkninger. Flere angrep ble avverget av tyskerne, de la ut jordtegn.

Kravene for overgivelse ble godtatt etter fortssjefens konferanse med kommandanten.

Under kampene falt to norske soldater, elev av korporalskurset, Ragnar Kongsgaard fra Skotfoss og en menig tilhørende Nordre batteri, Harald S. Johansen fra Sandar. Noen få soldater ble lettere skadet under kampene.

Tyskerne oppga at de mistet 60 mann, men øyenvitner som så oppfiskingen av falne fra sjøen og innsamling av falne på landgangsstedet, mente at tallet var ca 200.

Patruljen på Rauøykalven meldte at flyet som ble beskytt, styrtet i sjøen nordvest for Rauøykalven. Fortets oppsynsmann så at besetningen fra flyet ble begravd på Rauøy dagen etter.

Sersjanter og menige ble sendt hjem med en gang. Ca. kl, 1400 ble de 18 offiserene på fortet transportert til Horten med tyske R-båter, der offiserene fikk ordre om å melde seg for avsnittssjefen i Tønsberg. Den 12. april ca. kl, 1630 fikk fortssjefen ordre om at offiserene skulle dimitteres og sendes hjem.

På Bolærne fort var det stille om morgenen den 9. april, fortet ble ikke angrepet. Etter hvert lettet tåken og sikten ble relativt god..

Mellom kl, 0900 og 1000 forsøkte fienden et angrep mot Bolærne. Tre mindre fartøyer rundet Rauøykalven med kurs mot Bolærne. Det ble sett mange soldater om bord. Fortssjefen lot fartøyene komme ca. midtfjords før han ga ild ordre til kapein K. A. Telle, sjefen for 15 cm batteriet. Den første salven var dekkende med et langt og et kort skudd. Det så ut som om det ene skuddet hadde virkning om bord i det ene fartøyet. Fartøyene endret formasjon, og gikk over til sikk-sakk kurser. De neste to skuddene var banesprengninger, først det femte skuddet gikk normalt. Fartøyene fikk nok, snudde, og under røyklegging returnerte de til Rauøy. På grunn av røykleggingen var den fortsatte ildgivning fra Bolærne antakelig uten virkning. Det oppsto også flere banesprengninger.

Under skytingen og også ved senere ildgivinger var det vanskeligheter med tenn patroner og slag låser. Tenn patronene smeltet og nærmest loddet delene i slag låsen sammen. Videre syntes stålet i slag låsen å ha vært for bløtt, de ble deformert under skyting med stridsladning. Våpensmeden hadde sin fulle hyre med å skifte ut deler og å reparere slag låsene.

Etter angrepet ble fortet bombet. Bombeangrepet var rettet mot kommandoplass. Her ble sjefen for den ene mitraljøsetroppen, fenrik G.A.Kvisle, såret av en bombesplint gjennom kjeven. En menig soldat ble også lettere skadet. De to sårede ble kort tid etter sendt i land og innlagt på sykehus.

Fienden gjorde et nytt angrep mot Bolærne ca. kl, 1200. To fartøyer angrep, Fortet åpnet ild, men vanskeligheter med kanonene oppsto på nytt, og skytingen ble lite effektiv. Kl, 1214 ble det meldt at kanon # 1 var ute av funksjon og kl, 1223 var også kanon # 2 ute. Tyskerne var fortsatt skuddredde og avbrøt angrepet. Kl, 1300 meldte Bolærne at batteriet var i orden igjen. Feilen på kanon # 2 var at mekanismen hadde satt seg fast. Fortet fikk flere flyangrep utover ettermiddagen. Flyene angrep både med bomber og mitraljøser. Etter hvert som det ineffektive luftvernet ble oppdaget fra flyene, gikk de lavere og bestrøk området med mitraljøser. Egen mitraljøsebetjening så at de traff fordi malingen føyk av flyene, men det var hele virkningen.

Personell som ikke hadde direkte stridsoppgaver, ble samlet i tunnelen bak tunnelbatteriet. Der var de i god dekning, men uten lys eller andre bekvemmeligheter.

Ca. kl, 1500 meldte major Ringe seg for fortssjefen. Han hadde vært fortssjef inntil major Færden overtok. Etter avtale med fortssjefen skulle major Ringe være fortets artillerisjef. Han tok derfor plass i fortets og 15 cm batteriets felles kommandoplass.

I løpet av ettermiddagen og kvelden møtte ca. 50 soldater på Bolærne. Etter at de hadde fått utlevert uniformer og utstyr, ble de plassert i tunnelene bak tunnelbatteriet. Det var ikke kalt inn befal til styrken, fortssjefen hadde heller ikke befal til overs, soldatene kunne derfor ikke beskjefliges. Stemningen blant disse ble etter hvert laber.

12 cm batteriet besto av en improvisert kommandoplass (tre skur) og to kanoner. Standplassene var dårlig, kanonene sto nærmest på blanke fjellet 150 – 200 m nord for 15 cm kommandoplass. Det fantes ikke dekningsmuligheter for betjeningen eller håndmagasiner for ammunisjonen. Under fiendens totale luftherredømme kunne ikke batteriet klargjøres eller besettes.

De to 12 cm kanonene som var montert i tunnelbatteriet samt tilhørende permanente kommandoplass (bygd 1935), var fortsatt under Ingeniør våpenets administrasjon fordi bevilgninger til ferdigstilling av anlegget ikke var gitt. Alle arbeider var stilt i bero etter avgjørelse av Forsvarsdepartementet den 22. februar 1938.

Det synes som fortssjefen ikke hadde tenkt på å klargjøre tunnelbatteriet. Årsaken var sannsynligvis befals mangel. Slik de senere kampene utviklet seg, spilte det ingen rolle, de angripende fartøylene var utenfor tunnelbatteriets ild sektor. Som tjeneste og moralsk oppstiver for det personellet som satt uvirksomme i tunnelen bak batteriet kunne en klargjøring kanskje hatt effekt.

Fordi mitraljøsene ikke hadde virkning mot flyene og da den tildelte infanteristyrken ca. 15 mann fikk fullstendig sammenbrudd, ble mitraljøsene omdisponert. Siden major Ringe tidligere hadde lang tjenestetid på fortet, og derfor best terrengkjennskap, sørget han for valg av stillinger til mitraljøsene.

I løpet av natten 9. – 10. april fikk alle på fortet et varmt måltid. Det ble videre kjørt frem mer ammunisjon til batteriet, og fortssjefen sørget for at mannskapene fikk litt søvn.

For kommandanten måtte situasjonen utover dagen den 9. april synes uklar. Sjef YOSA var nå høyeste militære myndighet i området. Etter korte kamper mellom mineleggerne "Olav Tryggvasson" og "Rauma" og tyske fartøyer på Horten havn, hadde admiralen (sjef SFD 1) måttet overgi Horten og Marinens hovedbase om morgenen den 9. april.

Sjef YOSA fikk ikke kontakt med Kommanderende Admiral før kl, 1900 den 9. april. Etter å ha vurdert YOSs rapport, skulle han gi sin forholdsordre. Kl, 2120 kom følgende ordre til YOSA (sitat) :

"Slåss så lenge som mulig og når fortene ikke lenger lar seg holde, demoler kanonene. Generell ordre til fartøyer som spør : Fartøyer skal angripe tyske stridskrefter når anledning gis." (sitat slutt)

Ordren ble gitt videre til kommandanten på Oslofjord festning kl, 2130 som igjen ga ordren videre til fortene.

På Håøya fort, som var under kommando av kaptein K. Aas, møtte det i løpet av 9. april ca. 100 mann. Et 12 cm batteri à 2 kanoner og et 65 med mer batteri med 2 kanoner ble satt opp. Fortets sivile beboere ble evakuert om morgenen. Etter meldinger om flyangrep ble mannskaper som ikke tilhørte stridsleddene sendt midlertidig bort fra fortet fordi fortet var helt blottet for bombesikre rom. Angrep uteble, og personellet ble derfor hentet tilbake utpå dagen. Diverse forberedelser, henting av ammunisjon og øvelser på kanonene og i batteriet pågikk hele dagen.

Måkerøy fort fortsatte klargjøringen under kapttein K. E. Wølner. Det var stor flyvirksomhet over fortet, men uten at det ble angrepet.

Onsdag 10. april flyttet kommandanten sin kommando plass fra Håøya til den nye, men ikke ferdig innredede festningskommandoplassen på Vetan på Nøtterøy. Flyttingen var gjennomført kl, 1400. Håøya fort fortsatte klargjøringen. Nye 60 mann møtte i løpet av dagen, og nye avdelinger ble satt opp. Det var en del flyvirksomhet, og et lavt gående fly ble beskyttet, men uten virkning.

Måkerøy fort fortsatte også sine forberedelser. Fra infanterikompaniet på Torød fikk fortet en tropp på 24 mann som overtok fortets vakthold. Det var stor flyvirksomhet, men fortet ble ikke angrepet.

Bolærne fort var nå det eneste ved Oslofjord festning som kunne hindre tysk sjøverts forbindelse til Oslo. Om morgenen 10. april ca. kl, 0700 ble det fra Bolærne observert et større handelsfartøy, for inngående. Fartøyet hadde ikke påmalt nasjonalflagg slik nøytrale skip skulle ha, og fartøyet var ikke meldt. Major Ringe spurte kommandanten om forholdsordre. Kommandanten tok saken opp med sjef YOSA og fikk følgende ordre som prosedyre i slike tilfeller : "Fremmede krigsfartøyer gis først skarpt varselskudd. Hvis fartøyet ikke stopper skal fartøyet beskyttes. Handelsfartøyer passerer uhindret, med mindre man er sikker på at det er tyske transportfartøyer"

Ordren ble øyeblikkelig gitt til Bolærne, der den ble dårlig mottatt av major Ringe som hevdet at fartøyet ikke kunne være annet enn tysk.

Ild åpning ble forbudt hvis det tyske flagget ikke kunne sees. Fortssjefen var på dette tidspunkt i tunnelen for å sette mot i det personellet som oppholdt seg der.

I ettertid synes ordren om ikke å åpne ild i dette tilfellet nærmest utrolig. Landet hadde vært i krig i over 30 timer og dette faktum måtte være kjent. Et handelsfartøy uten kjennetegn som

nøytralt skip, og som ankommer en krigssone uten forhåndsmelding, måtte tilhøre fienden. Selv etter nøytralitetsinstruksen skulle et fartøy som det omtalte stoppes.

På tross av ordren åpnet major Ringe ild kl, 0725, men bare for å stoppe fartøyet. Det ble skutt tre skudd, hvorav ett var banesprengning. Fartøyet snudde og gikk ut fjorden igjen. Episoden ble meldt til kommandanten.

Etter ild åpningen ble fortet igjen bombet og beskytt, og dette var i seg selv et bevis på at skipet var tysk.

Under flere av ild givingene denne formiddagen ble det i radioen hørt ordrer til Bolærne om å stanse kampen. Dette ble det ikke tatt hensyn til.

Kl, 0929 meldte Bolærne at det beskjøt en torpedojager som kom i full fart nordfra. Ilden ble åpnet på avstand ca. 8 000 m. Jageren besvarte ilden, men etter å ha avgitt noen virknings løse skudd, snudde den og gikk innover igjen.

Søndre batteri på Rauøy åpnet også ild mot Bolærne, men skjøt over, og skuddene havnet i sjøen vest for Bolærne.

Etter hver ild kamp ble flyangrepene mer intense. Fortet ble bombet og bestrøket med mitraljose ild. Angrepene mot stridsmidlene var lite effektive. Mange bomber var blindgjengere, og mange gikk i sjøen øst for fortet, verken kommandoplass eller kanonene fikk alvorlige skader.

Blant personellet i fortskommandoplass og i 15 cm batteriet var moralen god. Besetningen var på plass og avga ild når det ble beordret på tross av flyvirksomheten. Blant personellet som satt uvirksomme i mørket i tunnelen og bare hørte flyangrepene og ildgivingen fra eget batteri, ble moralen etter hvert frynset.

Kl, 0930 – 0940 åpnet Bolærne fort ild mot fire tyske fartøyer som kom nordfra og gikk på vestsiden av fjorden. Fartøyene var sannsynligvis to torpedojagere og to hvalbåter. Fartøyene var utenfor orografens sektor, batterisjefen sammen med major Ringe sto derfor utenfor kommandoplassen og ledet ilden. Avstanden ble bedømt, ild åpning på ca. 8 000 m. Fartøyene besvarte ilden. Batteriet fikk problemer både med kanonene og ammunisjonen. Slag låsene ble deformert og satte seg fast, og det var mange banesprengninger. Søndre batteri på Rauøy beskjøt også Bolærne, men uten virkning.

Kl, 0935 var kanon # 2 ute av funksjon og kort etter ytterligere en kanon med feil.

Kl, 0937 hadde de fiendtlige fartøyer stanset, deretter snudde de og gikk nordover igjen.

Av rapportene om den tyske virksomheten den 10. april går det fram at den tyske torpedobåten ”Albatross” gikk på grunn i Oslofjorden, men uten at årsaken til dette kan sees av dokumentene. Det er heller ikke notert noe i rapportene fra de forskjellige offiserene på Bolærne eller ved Oslofjord festning om dette. Britiske og tyske kilder er derimot meget klare. Kildene oppgir at ”Albatross” grunnstøtte under beskytning fra Bolærne. Grunnstøtningen var så kraftig at fartøyet måtte oppgis. Den tyske kilden sier følgende (sitat) :

”Um dieselbe Zeit lief ”Albatross”, während einer Geleit aufgabe von Bolaerne beschossen, auf Grund und musste aufgegeben werden“ (sitat slutt)

Kl, 0940 meldte Bolærne til kommandanten at to av kanonene nå var helt ubrukelige og den tredje og siste, bare ville tåle 3 à 4 skudd før også den totalhavarete. Alle reservedeler var oppbrukt. Kommandanten konfererte med sjef YOSA om situasjonen kl, 0945.

Av sjef YOSA fikk kommandanten følgende ordre (sitat) :

”Demoler kanonene mv., avverg landgang så godt vi kan” (sitat slutt)

Ordren ble omgående gitt til Bolærne fort. Kort etter ringte major Ringe til kommandanten og ba om forhåndsordre, han sa det var lite hensiktsmessig å bli på Bolærne.

Kommandanten konfererte på nytt med sjef YOSA og ga deretter Bolærne fort ordre om ikke å yte motstand ved landgang. Klokken måtte være ca. 1000.

Fortet ble etter siste ildgivning utsatt for vedvarende flyangrep. Angrepene var sammenhengende frem til kl, 1130.

I Nordre leir ble de to nordre brakkene antent og brant ned. Fortskontoret lå i den ene brakken, og alle arkivene brant derfor opp. Slukking var umulig på grunn av flyangrepene. Lenger sør på øya brant låvebygningen til oppsynsmannen ned og sykehuset ble sterkt skadet av et bombenedslag i nærheten. Omtrent alle hus var gjennomhullet av skudd fra flymitraljøsene eller av bombesplinter.

Basert på våpensmedens rapport tålte hver slag lås 10 – 11 skudd før den var helt ødelagt. Hver kanon hadde en slag lås i reserve. På to kanoner var begge helt ødelagt, og den brukbare slag låsen på den tredje kanonen ville maksimalt tåle 3 – 4 skudd. Ut fra dette er det sannsynlig at 15 cm batteriet på Bolærne avga 60 – 65 skudd under kampene 9. – 10. april.

Som tidligere nevnt skulle major Ringe lede artilleriet på fortet. Mens fortssjefen var rundt på fortet, holdt major Ringe til i kommandoplass. Av denne grunn var det han som hadde kontakt med kommandanten, og ble til dels oppfattet som fortssjef. Etter at fortssjefen, major Færden ca. kl, 1000 var blitt orientert om situasjonen, måtte besetningen vente til bombeangrepene opphørte før de kunne ødelegge fortets stridsmidler.

Det har i ettertid, blant annet i avisene, vært skrevet mye om hvordan Bolærne avsluttet kampen. Her har det beklageligvis blitt gitt uttalelser på sviktende grunnlag og uten fullt kjennskap til fortssjefens disposisjoner.

Major F.W. Færden døde 12.09.1945, lenge før disse forholdene kom opp i Den militære undersøkelseskommisjonen av 1946 (MUK 46). Det var derfor ikke noen som kunne stå fram og rette opp det feilaktige inntrykket som oppsto. Av en eller annen grunn er også uttalelser i major Færdens rapport gått hus forbi hos MUK 46.

Major Ringe sier i brev til Sivilforvaltningen for hær og marine, Innenriksdepartementet, følgende (sitat) :

”Kampen opphørte fordi noen menige på egen hånd firte det norske flagget og heiste hvite flagg oppe i leiren, meget langt fra kommandoplassen hvor de ansvarlige var. Major Færden foretok grundige forhør angående dette. Skytingen opphørte ikke etter noen ordre, men den opphørte av seg selv, da de eneste kanoner vi kunne bruke, - de tre 15 cm – ikke tålte skytingen med stridsladning, så slagmekanismen blev stuket. Alle reservedeler blev innskiftet, og også de blev ødelagt.” (sitat slutt)

I sitatet omtales to hendelser som bevirket at fortet avsluttet kampen. De to hendelsene var ikke samtidig, kanonene ble meldt ubrukelige kl, 0940 av major Ringe, mens hvitt flagg ble heist ca kl, 1230. Følgelig må den virkelige grunnen ha vært at kanonene var ødelagt. Dette er også i samsvar med de notatene som kommandanten gjorde under telefonsamtalene med major Ringe mellom kl, 0940 og ca. kl, 1000. Det er også dokumentert at major Ringe i disse

samtalene før kl, 1000 på formiddagen har fått beskjed om at fortet ikke skal yte motstand mot landgang etter at stridsmidlene var blitt ødelagt.

Etter fortssjefens rapport ble flagget strøket og hvitt flagg beordret heist ca. kl, 1230 etter at fortets stridsmidler var ødelagt. Fra nevnte rapport siteres .

”Kapitulasjonen foregikk ved heising av hvite flagg. Selv etter heising av disse hadde vi et par flyangrep med mitraljosebeskytning, men disse ophørte etterhvert” (sitat slutt)

Sitatet fra major Færdens rapport angir helt klart at heising av hvite flagg var en beordret handling og intet mytteri, slik major Ringe antok. Det er forståelig at fortssjefen heiste hvitt flagg for å få stoppet flyangrepene mot fortet etter at stridsmidlene var ødelagt. Det er sannsynlig at major Ringe, som satt i kommandoplass, ikke var orientert i detalj om det fortssjefen utførte på fortet. Sambandet var bombet og forbindelser brutt.

Menig Hans Christian Furuseth, født 04.05.16, ble beordret til å fire det norske flagget og heise et improvisert hvitt flagg på flaggstangen ved Nordre leir. Under heisingen av det hvite flagget ble fortet angrepet enda en gang. En bombe falt så nær at Furuseth ble drept, samtidig som lufttrykket fra bomben kastet ham bort fra flaggstangen. Dette skjedde ca. kl, 1230 den 10. april 1940.

Den 10. april hadde det etter hvert kommet flere transportfartøyer inn i Oslofjorden. De la seg på vestsiden av fjorden sør for Bolærne. Opptreden til krigsskipene og transportskipene tydet på at tyskerne var svært skuddredde. Som rapportene viser var krigsskipene lettskremte, det skulle ikke mange skuddene til før de oppga sine angrep og nærmest flyktet. Dette er desto mer påfallende fordi fienden må ha registrert at ammunisjonen virket dårlig. Banesprengningene kunne sees, samtidig som skuddene ikke hadde treff eller nedslag på vannet.

At transportfartøyene stanset og ble liggende sør for Bolærne i lang tid viser det samme. Det antas at en forsering på østsiden og gjennom Rauøy fjorden, dekket av batteriene på Rauøy ville ha lyktes uten særlige tap. I stedet ble fartøyene liggende sør for Bolærne til den 11. april før de gikk inn til Oslo, hvor de først var fremme om ettermiddagen. Bolærne hindret derfor etterforsyninger til fiendens styrke i Oslo-området i nærmere 2 ½ døgn. Dessverre var vår hær ikke i stand til å utnytte den fordelen.

Ut på ettermiddagen den 10. april kom en tysk hvalbåt nordfra mot Kongshavnsunds østside. Major Ringe gikk ned til bryggen og en båt kom og hentet ham. Hvalbåten tok major Ringe til en av jagerne utenfor Horten. Major Ringe ble enig med fiendens forhandler om at Bolærne skulle overgis og at alle norske skulle sendes hjem mot løfte om ikke å bekjempe tyskerne mer, dvs. avgi æresord. Major Ringe fulgte med hvalbåten tilbake til Bolærne hvor han førte den inn til bryggen i Kongshavnsund ca. kl, 1900 – 1930.

Den tyske styrken på 10 matroser, ledet av et yngre befal, ble fulgt av major Ringe. Styrken gikk over fortet og fikk alle nøkler utlevert. Sjefen for styrken var meget misfornøyd med at stridsmidlene var gjort ubrukelige.

Fortssjefen, som på ettermiddagen hadde oppholdt seg ved kommandoplass, kjente ikke til, og ble ikke orientert av major Ringe om at han ville kontakte fienden. Fortssjefen ble heller ikke orientert om hva major Ringe ville forhandle om. Det er derfor klart at major Ringe tiltok seg myndighet som han ikke hadde, verken formeldt eller reelt.

Befal og mannskaper fikk en kort frist til å ta med seg private saker, befalets sabler ble beslaglagt.

Ca. kl, 2100 var alle stuert om bord i den tyske hvalbåten som ble helt overfylt. Befalet ble plassert i en liten befalsmesse, de menige måtte stå på det åpne dekket. Det ble en lang og sur reise, særlig for de menige. Hvalbåten gikk på grunn i Kongshavnsundet og ble stående der til morgenen den 11. april før den kom seg løs. Den gikk sørover og forente seg med de tyske fartøyene sør for Fuglehuk fyr. Major Ringe oppga at det var ca. 30 fartøyer, andre kilder sier det var 9 – 10 transportfartøyer med eskorte.

Nordmennene ventet at Måkerøy fort skulle åpne ild mot fartøyene, men det skjedde ikke.

Først ca. kl, 1300 den 11. april kom hvalbåten til Horten. Etter noe venting på havnen ble personellet fra Bolærne sluppet i land og frigitt. Et befal og en menig fra hver tjenestegruppe på Bolærne under ledelse av batterisjefen ble holdt tilbake. Disse ble tatt med tilbake til Bolærne for å avlevere materiellet. Etter et par dager ble de sendt hjem.

Major Ringe tok med seg de fleste soldatene og den falne soldat Furuseth til jernbanestasjonen i Horten. I nærheten av stasjonen kom de til en forretning som solgte lik kister. Her ble det skaffet til veie en kiste til den falne. Flagget som var tatt med fra Bolærne ble lagt over kisten, og kisten ble ekspedert til Furuseths hjemsted med jernbanen. Det ble også rekvirert tog billetter til hver av soldatene så de kunne komme hjem.

Kommandanten fikk på dagen 11. april vite at fiendtlige patruljer i biler hadde vært på Nøtterøy frem til Strengsdal. For ikke å bli tatt av fienden, flyttet kommandanten til Måkerøy. Flyttingen var ferdig den 12. april kl, 0030.

Den 12. april meldte major Ringe seg til tjeneste for kommandanten på Oslofjord festning, han oppholdt seg da på Måkerøy. Kommandanten nektet å ta major Ringe inn i tjeneste igjen fordi han hadde avlagt æresord.

På Håøya fortsatte forberedelsene. I løpet av den 11. april møtte nye 80 mann til tjeneste. To befal og 20 mann ble sendt til Torås som vaktstyrke. Det ble også avgitt soldater til vakt ved sambandsknutepunkter og på Vetan. Flyvirksomheten var mindre denne dagen.

Fra Måkerøy fort ble det i grålysningen den 11. april observert flere handelsfartøyer med eskorte. Været var disig, nasjonalitet kunne ikke fastslås – avstanden var 12 – 14 000 m. Fartøyene ble også sett fra Vetan. Kl, 0650 konfererte kommandanten med sjef YOSA om hvordan fortet skulle forholde seg.

Hvis det ble åpnet ild, ville batteriet antakelig bare få ut to skudd, batteriet hadde bare to hylseladninger, en til hver haubits. Det var antatt at med en godt øvet betjening som fikk arbeide i ro, kunne uttak av den meget varme hylsen, rengjøring, tørking, skifting av tennskrue og ladning av hylsen på nytt, bli utført på ca. 5 minutter. Den batteribetjeningen fortet hadde, var langt fra godt øvet, og flyangrep var sannsynlig etter at batteriet hadde åpnet ild. Det ville derfor ta lengre tid enn 5 minutter mellom hvert skudd.

Skandalen med bare en hylse pr. haubits hadde vart fra skytset ble innkjøpt. Etter 1922 var anskaffelse av hylser en årlig post på budsjettforslagene, men bevilgning ble ikke gitt. Selv ikke etter at batteriet ble bygd i 1938 / 39, ble det anskaffet hylser. Produksjonen skulle begynne i 1940, i mars 1940 var en proto type prøveskutt. Hylsen ble imidlertid tatt med tilbake til ammunisjonsfabrikken igjen etter skyteforsøket.

Det synes ganske håpløst å starte et engasjement med et 30,5 cm haubitsbatteri når det bare er en hylse til hver haubits, og en må regne med mer enn 5 minutter før neste skudd.

Sjef YOSA var fortsatt meget forsiktig, og ga ordre om ikke å skyte før nasjonaliteten var kjent. Å se nasjonalitetsmerker på fartøyene var ikke mulig. Når fartøyene ikke ble beskyttet fra Rauøy (kanonene på Bolærne fort var ødelagt), burde det kunne konstanteres at fartøyene var tyske.

Med i vurderingen var også at Norge var lovet hjelp fra Vestmaktene, og det var ønskelig å ha batteriet intakt i et slikt tilfelle. Etter krigen, i 1947, ble denne episoden slått stort opp, både i avisene hvor major Ringe hadde noen skarpe innlegg, og i MUK 46 som major Ringe også henvendte seg til. Saken er best kjent under overskriften : ”Hvorfor skjøt ikke Måkerøy?”. MUK 46 kjente til at det bare var en hylse til hver haubits på Måkerøy fort, men denne meget vesentlige opplysningen for allmennhetens bedømmelse av fortets situasjon ble ikke offentliggjort av kommisjonen.

Det må være tillatt å spørre hvorfor ikke opplysningen om at Måkerøy fort i heldigste fall hadde mulighet til å få ut ett skudd pr. haubits pr. 5 minutter ble offentliggjort?

Basert på erfaringene fra Bolærne om flyangrep etter ild åpning, er det tvilsomt om betjeningene på haubitsene ville ha fått arbeids ro i 5 minutter til å klargjøre hylseladningene for nytt skudd. Hvordan skulle en innskytning, for ikke å nevne virkningsskytning, mot et mål på 12 – 14 000 meter ha blitt utført under slike forhold?

Enhver artillerist vil si at det ville bli lite effektivt.

Offentliggjøring av dette bedrøvelige faktum kunne ha stoppet den opphissede avisdebatten som gikk i lang tid. I debatten ble det bl.a. satt fram beskyldninger om landsforræderi. Saken ble etter hvert så betent at det måtte tas opp krigsforhør av involvert personell. Deretter ble hele saken vurdert av den militære påtalemyndigheten.

Saken ble avsluttet ved kgl.res. av 18.03.49 hvor avgjørelsen fra MUK 46 ble stadfestet, men fortsatt uten at offentligheten fikk vite at fortet bare hadde mulighet til å skyte to skudd, og ved noe flaks, ett eller to skudd 5 – 7 minutter senere.

Senere på dagen den 11. april skjedde det ikke noe av betydning på Måkerøy eller Håøya fort. Det samme kan stort sett sies om fortene for 12. og 13. april. Styrken på Håøya fort ble etter hvert økt til 300 mann. Dette viser at soldatene møtte frem til tjeneste for å gjøre sin plikt. Kl, 1145 den 13. april fikk kommandanten melding om at Tønsberg var besatt av fienden, men at han trakk seg ut igjen kort tid etter. YOSAs stab var da flyttet til Skien.

På søndag 14. april var det tåke og regn. Ved 10 – tiden ble det et oppgløtt og fra Måkerøy ble det observert en større transportflåte. Fartøyene hadde eskorte og gikk inn Oslofjorden. Avstanden var 13 – 14 000 m. Haubitsbatteriet ble gjort klart til ildgivning, men været tyknet til og fartøyene kunne ikke lenger sees.

Kl, 1100 fikk kommandanten melding om at Infanteriregiment # 3 på Heistadmoen ved Kongsberg hadde overgitt seg. Festningen hadde ikke lenger noen ryggdekning.

Ca. kl, 1400 meldte politimesteren i Tønsberg at byen var besatt av fienden. Kommandanten ble også kontaktet med krav fra tyskerne om overgivelse. Kravene ble fulgt av den vanlige tyske trusselen om terrorbombing av sivile mål, i dette tilfellet Tønsberg by og Nøtterøy. Festningen var helt avskåret og overlatt til seg selv. Kommandanten fant det derfor håpløst å fortsette kampen og overga festningen ved forhandlinger med fienden i Tønsberg.

Overgivelsen fant sted kl, 1630 på betingelse av at alt personell fikk dra hjem uten avgivelse av æresord. Dette skjedde utover kvelden og natten etter at militært utstyr var innlevert.

Okkupasjonen og tysk oppbygging av forsvaret.

Generaloberst Nicolaus von Falkenhorst ble tidlig klar over at det var nødvendig med et sterkt forsvar av innfallsportene til vår lange kyst. Han prioriterte derfor forsvaret av kystsonen høyt. Ganske snart viste det seg at den tyske Kriegsmarine – som Kystartilleriet sorterte under – ikke hadde kapasitet til den ønskede utbygging av kystforsvaret i Norge.

Den tyske marine hadde overtatt og bemannet de tidligere norske kystfort. I tillegg startet de en storstilt utbygging av forsvarsanlegg ved de viktigste områder på kysten vår, så som i Oslofjorden, ved Kristiansand, i Bergensområdet, i Trondheimsfjorden, i Vestfjorden og Harstad samt på Finnmarkskysten.

Utbyggingen trakk store tekniske og materielle ressurser. Man konsentrerte seg om utbygging av batterier med 12,7 cm, 15 cm, 17 cm, 28 cm, 38 cm og 40,6 cm kanoner. Disse kanoner var i utgangspunktet konstruert for bruk om bord i fartøyer, men de fikk bygget om affutasjene, slik at kanonene kunne monteres i batterier på land.

Mens Hærens kystartilleri oppsetninger – i følge von Falkenhorst – ble bygget ut med ”en fot i bakken”, og med høy ild beredskap i hele byggeperioden, ble Marinens anlegg bygget av innleide entreprenører og først overtatt og bemannet etter full ferdig stillelse. Marinens anlegg manglet, etter det von Falkenhorst mente, mye hva angikk kamuflasje og utbygging av nær-forsvar stillinger.

Marinens utbygging av batteristillinger var imidlertid ikke tilstrekkelig for å oppfylle de fire hovedoppgaver von Falkenhorst ga kystforsvaret.

Disse oppgavene var :

- Beskyttelse av skipsfarten langs kysten.
- Bekjempelse av fiendtlige sjøstridskrefter på stor avstand hvis de nærmet seg kysten.
- Avverge landgangsforsøk.
- Gripe inn mot og medvirke i strid i kystområdet etter en suksessfull fiendtlig landing.

Disse oppgaver var stort sett bakgrunnen for den tyske fordeling av styrker til kystforsvaret samt delvis fordeling av Wehrmachts divisjoner i Norge.

Hitler beordret vinteren 1940 / 41 OKH (Oberkommando des Heeres) å stille 160 batterier – skyts og personell – til rådighet for forsvaret av kysten her i Norge. Materiellet var erobret, feltskyts og personellet var eldre årganger samt de artillerioppsetninger fra tyskernes Westwallstilling som var blitt overflødige etter Frankrikes fall.

Utbyggingen startet for fullt våren 1941. Det sees av dokumentene i FD`s oppgjørsarkiv at de tyske beslag startet våren 1941 (mars – mai). Blant annet var det engelskmennenes raid mot Svolvær i mars 1941 som satte fart i den tyske satsing på et sterkt forsvar av kystområdet. Hvordan dette forsvar skulle organiseres, var det ikke full enighet om på tysk side.

Hitlers ordre gikk ut på at Hærens kystartilleri operativt skulle underlegges Marinen. Marinen skulle også bestemme batterienes plassering, samt avgjøre når og hvor ild skulle avgis. Etter en faktisk landgang skulle batterienes operative ledelse tilbakeføres til Hæren, selv om det fortsatt var mål å bekjempe på sjøen.

Det ansvar den tyske hær satt igjen med til daglig var utdanningsansvaret og øvingsvirksomheten foruten de disiplinære forhold. Hærens kystartilleriregimenter ble satt

under operativ kontroll av de enkelte marinestaber (Seekommandanten) i området. Regimentsjefen ble innlemmet den sjømilitære stab.

Von Falkenhorst anså utdannelse av kystartilleripersonellet meget viktig. En artillerigeneral – generaløytnant Goettke – ble stillet til rådighet for å samordne og lede utdannelsen. Generalen skulle rådføre seg med den tyske marines overkommando i Oslo vedrørende utdanningsspørsmål.

Genltn. Goettke opprettet etter kort tid en kystartilleriskole i Stavern, hvor offiserer og underoffiserer gjennomgikk kurs i kystartilleridisipliner. Kursene var av flere ukers varighet. Et nærliggende kystbatteri, Rakke, ble brukt som øvingsbatteri under eksersis og skyteøvelser. I en viss utstrekning ble også Vesterøen (Folehavna) batteri utenfor Sandefjord brukt som øvingsbatteri for kystartilleriskolen.

Den organisasjon som Hitlers direktiv foreskrev, var lite heldig. Det var mange uklarheter i organisasjonen, særlig var kommandoforholdene og fordeling av forsvarsoppgavene uklare. Disse forhold forårsaket mange ergrelser og meningsforskjeller mellom Hæren og Kriegsmarinene. Dette var ikke tilfelle i Norge; samme vanskeligheter hadde feltmarskalk von Rundstedt i Frankrike.

Problemet bunnet i første rekke i den store forskjell i Hærens og Kriegsmarinens utdannelse av sine artillerioffiserer, særlig hva angikk spørsmål om ledelse av artilleriet (innsetting og angivelse).

Åpne eller overdekkede batteristillinger, kamuflering av objektene, dekningsiltak, hinderarbeider, kringvern osv, var spørsmål som marinens artillerioffiserer ikke, eller svært dårlig, behersket. De nevnte forhold var ikke aktuelle problemer om bord, og marineoffiserene var derfor ikke utdannet på disse felt.

De Heeresküstenartillerie Regimenten (HKAR) som ble stillet til rådighet var inndelt i Heeresküstenartillerie Abteilungen d.v.s. bataljoner (HKAA) og Heeresküstenartillerie Batterien (HKB). Organiseringen av avdelingene i hærkystartilleriet var den samme som ved de vanlige feltartilleriavdelingene. I løpet av 1941 var de fleste av de batterier som kom til Norge, satt opp i Tyskland, og deretter overført til Norge.

Kvaliteten på HKB`ene som sjøfrontbatteri var dårlig, særlig til å begynne med. Batteriene var satt opp med feltkanoner, ofte av eldre modell, eller av skyts som var erobret fra andre nasjoner under felttogene 1939 – 1942.

For å bedre muligheten til å rette kanonen i side, og derved kunne følge et mål med sideforflytning, ble kanonene satt på en dreieskive og festet til denne med wire og strekkfisker. Ved å bakse lavettsvansen i side kunne kanonen grovrettes i side. Fininnstillingen fikk man ved kanonens sideretning i lavetten.

I den første tiden var den vanligste måte å bekjempe et sjømål på, å skyte sperreild slik man kjente det fra vanlig landmålsskytning. Etter hvert bedret de artilleritekniske forhold seg. Dette var bl.a. et resultat av kystartilleriskolens virke i Stavern, samt at batteriene etter hvert fikk tilført bedre materiell.

Tidlig i 1944 (februar / mars) ble det levert ca. 210 sokkelaffutasjer fra Tyskland. Sokkelaffutasjene var laget for 10,5 cm fransk feltkanon M 1913. Affutasjene ble fordelt til de batterier som hadde denne kanontype. I Vestfold var dette batteriene på Oddane ved

Nevlunghavn og Bolærne. Vaktbatteriet i Horten, som hadde en mer moderne fransk feltkanon M 1936, fikk sokkellavett 2 – 3 måneder senere.

For å øke tempoet i utbyggingen av kystforsvaret i Norge ga Hitler ut et eget direktiv om dette den 14. desember 1941. Etter direktivet skulle Hæren være ansvarlig for utbyggingen, mens Marinen som før skulle bestemme beliggenheten av batteriene.

Dette resulterte stort sett i at batteriene ble plassert i åpne stillinger i strandkanten. Dette var von Falkenhorst uenig i, han ville besette selve kystlinjen med svake styrker og ha en sterk reserve noe tilbaketrukket. Et slikt forsvarskonsept ble forbudt av Hitler. Alle stridskrefter skulle være fordelt i selve kystområdet.

Krangelen mellom Hæren og Marinen om ledelse og gruppering av styrker i kystsonen varte ved.

Den 23. mars 1942 grep Hitler personlig inn i striden ved å sende ut det senere omstridte ”Direktiv # 40”. Direktivet var ikke særlig klargjørende. Det laget like mange nye problemer som det løste gamle. Den gamle uenighet mellom Hæren og Marinen angående forsvaret av kystsonen, vedvarte helt til krigens slutt.

Organiseringen av forsvaret av Oslofjordområdet.

Den tyske ”Kommandierender Admiral Norwegen” og hans stab ”Marineoberkommando Norwegen” opprettet sitt stabskvarter i Oslo. Norges kyst ble delt i 5 kommandoer. Oslofjordområdet (Østlandet) under ”Kommandant der Seeverteidigung Oslofjord” med stabskvarter i Horten.

Etter den tyske inndelingen omfattet Oslofjordområdet kysten fra den norsk / svenske grense til og med Langesundområdet.

Den tyske ”Seekommandant” i Horten var ansvarlig for kontroll med farvannet og forsvar av Oslofjordområdet mot angrep ført fram over sjøen. For å løse oppdraget hadde han underlagt seg følgende operative ledd :

- Egen operativ stab i Horten.
- ”Hafenschutzflottille Oslofjord” Horten.
- Havnekapteiner i Fredrikstad, Oslo, Horten, Larvik og Brevik.
- Marineartilleribattaljon (MAA) 501, MAA 501's stab ble flyttet fra Horten til Torød på Nøtterøy i oktober 1940, og flyttet videre til Måkerøy på Tjøme på slutten av krigen.
- Radarstasjoner.
- Marineetterretningsavdeling Oslo, overført til Horten i juni 1944.

I tillegg var HKAR 980 operativt underlagt ”Seekommandant Oslofjord”. Regimentsjefen, oberstløytnant Sprockhoff, inngikk i Marinens stab i Horten.

Den operative stab i Horten ledet de underlagte avdelingers virksomhet. Havneforsvarsflotilljen overvåket og kontrollerte skipstrafikken i hele Oslofjordsområdet, samme oppdrag hadde de forskjellige havnekapteiner innen den havn han tjenestegjorde ved.

MAA 501, Art.gr. Maakerø under ledelse av Korvettenkapitän Wegener, hadde under seg sju kanonbatterier og ett torpedobatteri. Av disse lå ett i Østfold (Rauøy) og to batterier og ett torpedobatteri i Akershus (Oscarsborg), de resterende fire lå i Vestfold.

For fjernvarsling på sjøen hadde "Seekommandant Oslofjord" en varslingsradarstasjon underlagt seg, foruten to ild lednings radarer. De to sistnevnte kunne også brukes til fjernvarsling i de perioder stasjonene ikke var opptatt med hovedoppdraget. Varslingsradarstasjonen ble bygget i 1942 / 43 og var en såkalt "Seetakt" (Seetaktisch) – stasjon. De to ild lednings settene var fordelt med ett sett på hver side av Oslofjorden.

Tysk forkortet betegnelse på radar var FuMo, dette var forkortelse av FunkMessortungsgerät. (Tilsvaende : radar er forkortelse for Radio Detection and Ranging.)

Den tyske radarutvikling begynte på 1930 – tallet. Forskerne var i tvil om hvilken bølgelengde som ga best effekt, og som derfor skulle velges. Skulle cm-båndet eller dm-båndet benyttes ? Tyskerne gjorde feil valg. I 1936 droppet de cm-båndet til fordel for dm-båndet. Først i 1943 ble tyskerne klar over sin fatale feil. Dette ble oppdaget etter nedskytning av et britisk bombefly hvor radarsettet fortsatt var så helt at det kunne bli undersøkt. På den tid var det imidlertid for sent. Hitler hadde allerede høsten 1940 gitt ordre om at all videre utvikling av radar skulle avsluttes, dersom prosjektet ikke kunne ferdigutvikles i løpet av året.

Tyskernes radarsett var således teknisk langt underlegne de alliertes radarsett under hele krigen. Bl.a. var deres ild ledningsradar mye dårligere, både i avstandsnøyaktighet og i skilleevne (evnen til å skille mellom flere nærliggende mål)

HKAR 980 hadde opprinnelig et annet regiments nr da det ble opprettet i Mannheim i Tyskland i april 1941 og umiddelbart ble satt inn i Oslofjordområdet. Regimentet var delt i to bataljoner, HKAA I / 980 som rykket inn i sitt bataljonskvarter i Larvik i april / mai 1941, og HKAA II / 980 som opprettet sitt bataljonskvarter på Rauøy i Onsøy.

HKAA I / 980 hadde opprinnelig seks batterier under seg. Dette ble senere økt til sju. Batteriene var plassert langs kystlinjen, på fastlandet eller på øyer, fra Langesund til Horten.

De enkelte kystforsvarsanlegg i Vestfold.

Ved omtale av enkeltanlegg synes det naturlig å begynne med de anlegg som lå direkte under "Seekommandant" i Horten, nemlig varslingsradarstasjonen som ble bygget på Kjøneberget på Hvasser (på eiendommen til gartner Arnt Gjertsen).

Høsten 1942 begynte arbeidet på stasjonen på Hvasser. Foruten radarstasjonen ble det også bygget en lyskasterstilling for 150 cm lyskaster, hørende under Torås fort på stedet.

Radaren som ble montert i stillingen, var en FuMo 2-Calais, produsert av det tyske firma GEMA.

Antennen til radarsettet besto av en rektangulær ramme med mange dipolantenner. Peilingen ble tatt ved innstilling av antennen mot det største utslag av ekkoet. Peilingsnøyaktigheten var ca. 0,5 grader. Utgangseffekten var litt under 20 KW.

FuMo 214 Würzburg-Riese var opprinnelig produsert av Telefunken for "Luftwaffe", men et større antall ble overtatt av Marinen. Radarantennen, en parabolantenne med diameter ca. 7,5 meter, kunne svinges 360 grader. Foruten antennen, besto radarstasjonen av et hus hvor instrumentene var plassert. Her oppholdt også betjeningen seg når radaren var i drift. Hele radaranlegget sto på en betongsokkel. Komplette veide radarstasjonen ca. 15 tonn.

Av de to kombinerte varslings- / ild lednings radarene, type FuMo 214 Würzburg-Riese, var stasjonen på Rauøy den eldste.

Stasjonen på Vardås ble påbegynt i forbindelse med byggingen av Vardås batteriet i 1944, og radarstasjonen var knapt ferdig da krigen sluttet.

I varslingsrollen var rekkevidden 80 kilometer, men som ild lednings radar gikk rekkevidden ned til 55 kilometer. På større avstander enn 55 kilometer ble peilenøyaktigheten for dårlig. Avstandsnøyaktigheten var + / - 50 meter. Utgangseffekten var 7 – 11 KW.

Torås fort var under bygging i 1940. Nordmennene var kommet så langt at 2 av de planlagte 3 stk 15 cm Bofors kanoner

M 1919 var montert i standplassene sine, men de var ikke monteringskutt.

Tyskerne overtok prosjektet og bygget batteriet ferdig. Batteriets kommandoplass ble bygget opp fra den høyeste toppen bak kanon # 4, pga. oppbyggingen ble kommandoplassen et bra seilingsmerke. Den tyske utbygging var ferdig i 1941, men i 1942 ble en 4. kanon overført Torås fra Rauøy. Denne kanonen ble også satt på toppen av en svær betongoppbygging litt vest for de øvrige 3 kanoner. Det var MKB 4 / 501 som bemannet batteriet.

13. desember 1942 skjedde det en ulykke på fortet. Da eksploderte ca. 700 stridsvognminer. Lageret var i fjell, og hele veggen i lageret ut mot det fri ble sprengt vekk. Hvor mange som ble drept og skadet er ikke kjent.

Området rundt fortet ble beslaglagt og minelagt samt sperret av med piggrådsperringer. Det gjorde tilgangen til beitemarken umulig for gårdbrukerne i nærheten. I 1942 ble lyskasterstasjoner for fortet, en på Kjøneberget på Hvasser, og en på Skåefjell (under Helgerød gård) vest for Verdens ende, bygget ut og sperret med piggråd.

Tyskerne fikk store problemer med sommerturistene på Tjøme. Ett av årene ble bl.a. campingplassen på Verdens ende stengt.

Fortet har vært i bruk av nordmennene etter krigen, men det ble nedlagt for flere år siden.

Måkerøy fort ble overtatt av tyskerne og bemannet av MKB 6 / 501 i 1940. fortet hadde 2 stk 30,5 cm Bofors haubits M 1916, bygget ferdig i 1938. Tyskerne demonterte batteriet i mars 1941 og sendte skytset til Lødingen i Nordland fylke, hvor det ble satt opp i et nytt batteri anlegg på Nes fort. Måkerøy ble beholdt som et marinestøttepunkt og tilført skyts av mindre kaliber og bygget ut med minefelt, piggrådshindre og nærforsvarsstillinger. Rundt det tidligere norske fortsområdet beslagla tyskerne et relativt stort område. 8 eiere av hus og / eller jord fikk alt eller deler av sine hus / eiendommer beslaglagt.

Minefeltet ble rensert i juni / juli 1945. Dette kan ikke ha blitt utført grundig nok, en hest gikk på en mine og ble drept i området til et gammelt minefelt i 1947.

Da Bolærne fort ble overgitt i kveldingen den 10. april 1940, var det for det meste infanteristyrker som kom i land. Kort tid senere bemannet MKB 3 / 501 fortet. Fortet hadde da et 3 kanoners 15 cm batteri og et 4 kanoners 12 cm batteri. De 4 stk gamle 12 cm ble byttet ut med andre kanoner.

Tyskerne tilførte en fjerde 15 cm kanon, tatt fra Rauøy, i 1942. På øya ble det bygget flere Mg-bunkere, løpegraver og andre nærforsvarsanlegg foruten piggrådsperringer og minefelt.

På slutten av 1943 ble et HKA-batteri tilført Østre Bolærne. Batteriet gikk i stilling på nord vest enden av Østre Bolærne. Det kom fra Trolldalen i Bamble, Telemark.

På Mellom-Bolærnes sydøstre skråning mot Kongshavnsund og Østre Bolærne, opprettet tyskerne en krigsfangeleir for russiske krigsfanger. Fangene ble brukt som arbeidere ved den tyske utbyggingen på Bolærne. Leiren besto av 13 mindre brakker. Fangene bodde meget tett, og brakkene var dårlige. Fangene fikk lite mat, hard behandling, og var uten legetilsyn. Resultatet var høy dødelighet. I leiren var det ca. 30 fanger som døde av forskjellige årsaker.

På Nøtterøy fikk tyskerne etter hvert flere anlegg i området Roppestad – Bergan.

Retten før krigsutbruddet hadde nordmennene bygget en ny festningskommandoplass på Vetan, den høyeste åsryggen på hele Nøtterøy (ca. 100 moh). Kommandoplassen var ferdig utbygget våren 1940, men ikke tatt i bruk. Tyskerne overtok anlegget og bygget det videre ut til sitt formål, bl.a. hadde de en radiostasjon på stedet. Til forsvar mot luftangrep ble det montert 3 stk 20 med mer luftvernkanoner. Området ble omgitt av piggetrådsperringer.

På Vardås startet tyskerne i april 1944 utbygging av et 38 cm kystbatteri. Batteriet skulle bestå av 3 kanoner med tilhørende kommandoplass. Batteriet ble bemannet av MKB 6 / 501. For varsling og ild ledelse ble det montert en FuMo 214, Würzburg-Riese. Batteriets våpen (kanon rør og vugge) var av fransk produksjon, tatt fra det franske slagskipet "Jean Bart", mens affutasjen var den vanlige tyske for tungt landoppstilt skyts. Ved krigens slutt var kun en kanon montert ferdig og prøveskutt. Batteriets rekkevidde var 42 000 meter. Dette batteriet, sammen med et tilsvarende batteri på Skagen i Danmark, lappet over hverandre midt i Skagerak.

Ammunisjonen til kanonene ble losset ved kommunebrygga i Nesbryggen, og dette ble bivånet og huskes av fortelleren, som den gang var liten gutt.

I tilknytning til batteriet ble det bygget noen brakker og piggetrådgjerder, foruten luftvernstillinger. For å få fram det tunge skytset ble det bygget en ny veg med betongdekke fra Skallestad til batteriområdet.

På batterianlegget arbeidet opptil 1 000 personer, både norske arbeidere og russiske krigsfanger fra den nærliggende krigsfangeleir på Bergan.

Som opplags sted for i land tatt materiell i Tønsberg hadde tyskerne beslaglagt Hovdes Autos område på Nøtterøy siden av Kanalen i Tønsberg. Rett nedenfor Hovdes Auto var det brygge hvor materiellet ble tatt i land.

I 1949 ønsket franskmennene å få tilbake sine kanon rør i bytte med tyske rør av samme kaliber. Dette ønske ble imøtekommet og utskiftningen begynte i 1949. Da kanon rørene ble fraktet fra Vardås, ble de lagt på bryggen ved Hovdes Auto, i påvente av lasting. Bryggen tålte ikke vekten, og det hele raste ut i Kanalen. Man fikk en vanskelig ekstrajobb med å få kanon rørene opp av sjøen, pusset og levert om bord på det franske lasteskipet.

For komplekset Vetan, Vardås og Bergan hadde tyskerne beslaglagt større områder, bl.a. Nøtterøys pleiehjem på Oserød, Totalt var 26 hus- og / eller grunneiere berørt.

I april 1944 beslagla tyskerne et område ved Bergan på Nøtterøy. På området ble det anlagt en krigsfangeleir for ca. 700 russiske offiserer. Krigsfangene ble benyttet til arbeider ved batteri anlegget på Vardås. Det området som ble beslaglagt berørte 7 grunneiere.

Leiren var omgitt av piggetrådgjerder samt minefelter i skogen vest for leiren, som besto av et antall brakker samt vaktårn.

I tilknytning til fangeleiren hadde tyskerne også forlegning for egne tropper, bl.a. vaktmannskapene i fangeleiren. Det området som selve fangeleiren lå på, ble frigitt høsten 1946. For de øvrige områder ble deler frigitt allerede høsten 1945, mens batteriområdet til 38 cm batteriet ble overtatt av Staten noen år etter krigen.

Rett etter tyskernes kapitulasjon 8. mai 1945 begynte rydding av piggråd- og minesperringene rundt de tyske anleggene. Minefeltene ble ryddet av tyske pionersoldater og kontrollert av en norsk / alliert kontrollgruppe. Det har vist seg ved flere anlegg at de tyske minekartene og oppgaver over forbrukt minemateriell ikke kan ha vært riktige, da man senere har hatt ulykker med miner som ikke har blitt fjernet.

Så også ved Bergan, den 29. september 1946 gikk en hest på en ikke fjernet mine i skogen vest for fangeleieren. Hesten ble drept og eieren, gårdbruker Th. Tjomstøl, krevde kr 1 800 i erstatning.

Batteriene til Hærens kystartilleri i Vestfold hørte under HKAA 1 / 980, Artillerigruppe Larvik. (Bn I av 980 Art.Reg.) Hvert batteri besto av 100 underoffiserer og menige samt et fåtall offiserer. På slutten av krigen var de fleste batterier underbemannet.

Av bevæpning hadde hvert batteri som hovedskyts 4 kanoner fra 12 cm til 8,8 cm, de fleste hadde 10,5 cm kanoner. I tillegg hadde man 2-3 stk 20 med mer luftvernkanoner samt 2-4 kanoner som sekundærskyts mot landfronten. Der det kunne være fare for angrep med stridsvogner hadde man 1-2 stk panservernkanoner av kaliber 25 med mer eller 47 med mer. For øvrig hadde man vanlig feltkanoner av kaliber 7,5 cm – 7,65 cm.

I tillegg fikk hvert batteri en del tyngre nærforsvarsvåpen, så som 81 med mer og 50 med mer bombekastere, stasjonære flammekastere og tunge Mg / mitraljøser. Batteriene fikk ikke ekstra personell til de forskjellige våpen. Mannskapene ble derfor opplært på alle våpen batteriet råde over, og fordelt på disse, avhengig av den taktiske situasjon.

På Langesundtangen i Telemark bemannet HKB 1 / 980 et 4 kanoners batteri. I tillegg hadde fortet noe skyts til luftvern og mot landfronten. Det beslaglagte området tilhørte daværende Langesund kommune.

På Oddane ved Nevlunghavn lå det vesentligste av de tyske kystbatterier i Vestfold. Batteriets oppgave var å forsvare innløpet til Skiens fjorden samt Larviks område. Batteriområdet ble beslaglagt fra april 1941. 5 grunneiere / hus- og hytteiere ble fratatt sine eiendommer og måtte avstå bruk av sine eiendommer for resten av krigen.

Oddane ble bemannet av HKB 2 / 980. Det tyske navn på fortet var Nevlunghavn. Fortet ble bygget etter hvert, og besto i 1945 av et hovedbatteri med kommandoplass og 4 kanoner i sokkellavett. Av disse var 2 kanoner satt inn i kasematt. I 1943 fikk fortet forsterkning med 2 stk ex-russiske 8,8 cm luftvernkanoner.

I tillegg hadde fortet 2 stk 20 med mer luftvernkanoner, 1 stk 25 med mer panservernkanon, 2 stk 7,5 cm ex-norske feltkanoner, 2 stk lyskastere, 1 stk 60 cm lyskaster, 1 stk 81 med mer bombekaster, 1 stk 50 med mer bombekaster og et antall stasjonære flammekastere, foruten Mg / mitraljøser. Fortet ble beholdt av nordmennene etter krigen, men er nå under nedlegging.

Rakke fort i Brunlanes. Et mindre område på stedet ble leid av Luftvernregimentet som skyte plass for luftvernartilleri allerede i 1934. Tyskerne etablerte et batteri på Rakke i april / mai 1941. De beslagla da et større område, fra eiendommen Grevle alene ca. 440 dekar. I tillegg ble et par hytter med tomt beslaglagt. Rakke fort ble bemannet av HKB 3 / 980. På området ble det anlagt to batterier, ett med engelske 9,4 cm luftvernkanoner og noe senere 4 stk 12 cm belgiske kanoner M 1931 på feltlavett og dreieskive.

Batteriet hadde i tillegg luftvernkanoner og kanoner i nærforsvaret, foruten nærforsvarsvåpen og piggråd- og minesperringer. Fortets oppgave var å forsvare innløpet til Larvik samt kunne ta under ild mulige landgangssteder i vestfold innenfor kanonenes rekkevidde.

Tyskerne bygget i alt 14 forlegnings / forpleiningsbrakker på Rakke. Batteriet ble i stor utstrekning brukt som øvelsesbatteri for Kystartilleriskolen på Fredriksvern (Stavern). Etter krigen ble det meste av området frigitt og igjen overtatt av Luftvernartilleriet som skyte plass.

I det gamle ærverdige Fredriksvern opprettet tyskerne ”Heeresküsten-Lehr-Batterie Stavern” direkte underlagt staben til HKAA 1 / 980. I januar 1943 ble skolen tilført to 15,5 cm franske felt haubitser for utdannelsesformål, men var ved kapitulasjonen bestykket med 4 engelske 8,38 cm feltkanoner som et rent skolebatteri. På Fredriksvern bygde tyskerne 6 forlegningsbrakker samt et stort ”Soldatenheim”. Denne ”Soldatenheim” ble i 1945 hovedkvarteret for Mil.org. i Larviks område.

Malmøya fort i Larviks- fjorden, Tjølling. Hele øya er på ca. 1 330 dekar. Tyskerne rekvirerte hele øya fra 1. juni 1942, men forpakteren ble gitt tillatelse til å fortsette å bli boende i forpakterboligen på øya. Eier av Malmøya er godseier Treschow. Det var HKB 4 / 980 som bemannet fortet. Hovedskytset var 4 stk ex-russiske 8,8 cm luftvernkanoner, brukt som sjømålskanoner. To 20 med mer luftvernkanoner ble satt opp i to tårn, bygget av treverk og så høye at kanonene kom over trekronene. For øvrig var fortet utstyrt med lyskastere og nærforsvarsvåpen, minefelt og piggrådsperringer. Fortets oppgave var, sammen med batteriet på Rakke, å forsvare innløpet til Larvik. På fortet bygde tyskerne 11 brakker og et større forpleiningsbygg. Fortet har vært i bruk av nordmennene etter krigen, men er nå under nedleggelse.

Vesterøen fort (Folehavna) anla tyskerne på syd spissen av Vesterøya utenfor Sandefjord. Området ble beslaglagt i april 1941 og bestykket med 4 stk 12 cm belgiske kanoner M 1931. Området var eid av A/S Folehavna, et aksjeselskap som var stiftet av skipsrederfamilien Klavenes. Det var HKB 5 / 980 som bemannet batteriet, og dette forsvarte innløpene til Sandefjord samt vestre innløp til Tønsberg.

Foruten hovedskytset ble Vesterøen tilført 2 stk ex-russiske 8,8 cm luftvernkanoner våren 1943. I tillegg hadde fortet de vanlige to 20 mm luftvernkanoner, kanoner i nærforsvaret, bombekastere og flammekastere. Den ene av 20 mm luftvernkanonene, som sto på høyden nord for selve batteriet, hadde forsvinningsaffutasje, dvs. kanonen sto på en plattform som kunne senkes ned i en vertikal sjakt når den ikke skulle benyttes.

På landsiden, det vil si nordsiden, hadde fortet en kraftig piggrådsperring, ca. 5 meter bred. I tilknytning til denne, minefelter som dekket hele fronten og godt utbygget nærforsvarsstillinger. Før Kystartilleriskolen i Stavern fikk sitt eget skolebatteri, var Vesterøen brukt som skolebatteri sammen med batteriet på Rakke.

På Folehavna bygget tyskerne i alt 19 mindre brakker samt et stort forpleiningsbygg. I tillegg brukte tyskerne de sommerhus som sto på stedet. Fortet ble opprettholdt etter krigen, men er nå nedlagt.

Batteriet Kongshavn, Bolærne. Da tyskerne i november 1943 la ned sitt batteri i Trollaldalen, Bamble, ble personellet overført til et nyanlagt 10,5 cm batteri på nord enden av Østre Bolærne. Dette batteriet var først klart i juni 1944, og fikk betegnelsen HKB 8 / 980.

På Bolærne bygget tyskerne i alt (for både HKB 8 / 980 og MKB 3 / 501) 16 brakker av forskjellig størrelse. Det store antall brakker ble nødvendig å bygge pga. at mange hus var bombet og ødelagt under kampene 9. – 10. april 1940. Batteriet ble nedlagt kort tid etter tyskernes kapitulasjon.

Alarmbatteriet Horten hadde 3 stk 10,5 cm franske kanoner. Batteriet skulle bare bemannes i spesielle tilfeller, og da med personell fra HKAA I / 980. Skytset kom fra det nedlagte batteri i Trollaldalen, Bamble. Batteriet ble plassert på syd spissen av Karljohansvern og var klart i mars 1944. Batteriet ble nedlagt med en gang etter kapitulasjonen.

Epilog i år 2007. De fleste av kystfortene er i dag nedlagt, bare noen få er tilbake og da som museum med minner om en svunnen tid. Kystartilleriet med mange stasjonære kystfort, slik vi kjenner det, har utspilt sin rolle og forsvinner som egen Forsvarsgren ved en seremoni 17. juni 2007.

Da fires flagget for siste gang.

En ny æra er innledet med anskaffelse av sjømobile lette missilbatterier basert på spesielle strids båter etter svensk mønster. Høsten 1995 ble det bestilt 36 stk Stridsbåt 90N fra Dockstadvarvet i Sverige. Fram til 1997 foregikk all trening av mannskaper og evaluering av utstyr som var lånt fra Sverige. Dette materiellet ble levert tilbake i 1997, ettersom leveransene av det norske utstyret startet. Den første prøveskytingen med de nye Hellfire-missiler mot bevegelige mål ble gjennomført ved Grøtavær utenfor Harstad i juni 1997 med godt resultat.

Utfordringen for framtidens Kystartilleri blir å kjempe med andre enheter om vernepliktige som det vil stilles strengere fysiske krav til enn det en stasjonær struktur hadde behov for.

Kildehenvisninger.

1. Vitneavhør av Generaloberst Nicolaus von Falkenhorst. SOK`s arkiv, Eske # 311.
2. Jan Egil Fjørtoft : Tyske kystfort i Norge.
3. W.Lohmann und H.H.Hildebrand: Die deutsche Kriegsmarine 1939-1945. Gliederung.Einsatz.Stellenbesetzung.
4. FO/HST/INGV`s arkiv.Eske # 1724:Kart m/inntegnede mine- og sperreplaner for krigsfangeleiren på Bergan, Nøtterøy.
  - Eske # 1726:Kart m/inntegnede mine- og sperreplaner for fortene Måkerø,Torås,Oddane og Folehavna
  - Eske # 1739:Kart m/inntegnede mine- og sperreplaner for MAA 501, Torås,Måkerø og Bolærne
5. FD`s oppgjørsarkiv. Eske # 20. Fredriksvern (Stavern)
  - Eske # 89. Rakke. Eske # 114-115. Torås fort m/Hvasser og Skåefjell.
  - Eske # 120-122. Vardås, Hovdes Auto.
  - Eske # 292-293. Vardås, Bergan, Måkerø, Hvasser.
6. Arkivmateriale fra Forsvarsmuseet, Eske # 24. Allierte E-rapporter Vestfold. Dokument I.E.O.II./6B/44: Bolærne,Torås,Vetan,Björgan,Vardås,Nevlunghavn,Rakke,Malmøya,Folehavna og Horten.
7. FKA`s arkiv, Eske # 180, Adm.Smith-Johannsens rapport datert Oslo 17.mars 1941 med bilag :
  - Bilag 1: Rapport fra sjef YOSA, kommandør Tandberg-Hanssen, datert Horten 22.september 1940 vedlagt :
    - Underbilag 1: Rapport fra Kommandanten på Oslofjord festning, oberstløytnant Notland, datert september 1940, vedlagt : Rapport fra fortssjef Bolærne, major F.w.Færden, datert februar 1942.
  - FKA.2B.072.42.Eske # 194. Beretning om Kampen på Rauøy fort 8. – 9. april 1940. Major H. Engers Rapport, datert 25. juli 1940.
  - FKA.2B.072.42. Eske # 194. Rapport fra major H.Chr.Ringe om hendelsene på Bolærne og Måkerøy Aprildagene 1940. Rapporten er datert 05.07.50.
Ibid. "Krigen i Norge 1940 (Optegnelser av major Ringe)" Datert: mai 1940. Dokumentet ble sendt FKA i januar 1951 for gjennomsyn og retur og kopi ble sendt Forsvarsmuseet midt på 1980-tallet. Publisert i "Njotarøy", Nøtterøy historielags tidsskrift i 1996.
  - Ibid. Major Ringes brev av 20.09.41 til Sivilforvaltningen for hær og marine, Innenriksdepartementet.
  - Det centrale granskingsutvalg for militære befalingsmenn av 1945`s arkiv.
1B.092.42. Eske # 85. Rettsbok for krigsforhør i anledning av forholdene på Måkerøy i april 1940. Datert 03.06.48. Flere vitneutsagn opplyser om antall hylser.
8. Generalinspektøren og Sjefen for Kystartilleriets arkiver etter 1945. Eske # 16. Tyske oversikter Og karter over festningsanlegg. "Anhang B "Zu Ziffer C1". Seekommandanten- Bereich Oslofjord""
9. E.A.Stehen: „Norges sjøkrig 1940 – 1945.“ Bind I. Sjøforsvarets nøytralitetsvern 1939 – 1940.
  - Bind II. Det tyske angrep i Oslofjorden og på Norges sørkyst.
10. Norsk Arkivforum # 12. Arkivarforeningen Oslo 1996.
11. German Seacoast Defenses, European Theater, Volume 4, Seacoast Artillery Evaluation Board United States Forces, European Theater, Report dated December 20th 1945.
12. Kommandørkaptein Odd T. Fjeld: Kystartilleriet gjennom århundrene.